VERSLAG van een AANTAL BESPREKINGEN, gevoerd tijdens het

WERKBEZOEK van het RIVON aan een aantal DRENTSE NATUURRESERVATEN

(14 t/m 18 oktober 1968)

Samengesteld door

P.H.Goossens

-.-

Verslag van een aantal besprekingen, gevoerd tijdens een werkbezoek van het RIVON aan een aantal Drentse natuurreservaten

(14 t/m 18 oktober 1968)

samengesteld door P.H.Goossens.

Verslag van een bespreking dd. 14-10-'68 te Westerbork.

Aanwezig Mej. M.Trommel en de Heren Boer Leffef, Cats, Ernst, Goossens, te ten Klooster, Londo, Meems, Modderkolk, Schroevers, Timmerman, de Vroome, van Wijngaarden en Zandstra.

I. Algemeen.

De Heer de Vroome verwelkomt, in de zaal van hotel Slomp te Westerbork, de aanwezigen en zegt, mede uit naam van de HID in Drente, Ir.J.S.van Broekhuizen, zich te verheugen dat het RIVON de tijd heeft kunnen vinden, naar Drente te komen.

Het "verlanglijstje" dat aan het RIVON gezonden was, is enigszins anders van redactie dan tot dusverre, in andere consulentschappen, het geval was. Thans zijn namelijk de problemen als zodanig aan de orde gesteld en wordt verwezen naar de reservaten, waar deze problemen voorkomen, een meer algemene benaderingswijze dus. Besloten wordt, eerst voor zover dat mogelijk is, rond de tafel de problemen te bespreken en vanaf 15 oktober de reservaten te bezoeken, waarbij aan elk object meteen een advies gekoppeld wordt In het algemeen wordt gesteld dat een "verlanglijstje" met per reservaat gestelde problemen de voorkeur heeft.

De volledige vraagstelling van het consulentschap wordt volledigheidshalve hieronder mede overgenomen.

1. Houtopslag in heideterreinen.

a. Probleemstelling.

Een groot probleem bij een goed beheer van natuurreservaten vormt de houtopslag in heide- en veenreservaten van voornamelijk berk, maar ook lijsterbes en wilgensoorten. Speciaal geldt dit voor de min of meer verstoorde hoogveenterreinen Meerstalblok. Dalerveense Veen, Emmerschans en De Witten. Het is van belang, te weten of en in welke gevallen de houtopslag moet worden verwijderd, een kwestie van doelstelling en de practische vraag: hoe de opslag te bestrijden, de uitvoering. In het object Dalerveense Veen gaan de gedachten uit naar

-het-

het handhaven van houtopslag. Echter niet alleen in veenterreinen speelt dit punt een rol, maar ook op zandige heideterreinen met name in de reservaten veenplas Papenvoort, Zuidhijkerzand, Terhorsterzand en Brunstingerplassen. Bij dit onderwerp kan ook betrokken worden de aanleg van (berken) singels om bijvoorbeeld heidereservaten, zoals dit is gebeurd bij het object Brunstingerplassen. Gedacht wordt om deze singels nu weer te verwijderen. Vraag is: moet men dergelijke beplantingen aanbrengen, zo ja, hoe moeten deze dan worden opgezet en met welke houtsoorten. Hoewel in een beheersadvies betreffende het object Brunstingerplassen de mening is uitgesproken de wilgenopslag in dit reservaat te handhaven, ware dit probleem nogmaals de revue te laten passeren.

b. Behandeling.

Het RIVON ziet het vollopen van de heideterreinen met opslag vaak als een consequentie van de aanleg van "shelterbelts". De ontstane luwte is gunstig voor het zich ontwikkelen van die opslag. Dit is des te sterker, als de singels bestaan uit soorten, die zich sterk uitzaaien.
De vraag, of er een singel om een heideterrein moet komen, hangt af van de omgeving van het reservaat in questie. Bestaat die omgeving uit landbouwgronden, dan zal er goede kans bestaan, dat die door stuivende kunstmest een nivellerende uitwerking op het reservaat hebben.
Dit gaat echter niet altijd op. Soms werkt bemesting soortenverrijkend.
Van een singel moet men dan ook niet méér verwachten, dan dat deze bufferend werkt. Besluit men, de omstandigheden in acht genomen, tot de aanleg van een singel dan dient men deze landschappelijk verantwoord aan te leggen met soorten, die niet of weinig uitzaaien, bv. eiken.
In het algemeen kan men stellen, dat de singel minder als axioma bij het beheer van een reservaat gehanteerd moet worden. Sommige omstandigheden kunnen de aanleg van een singel noodzakelijk maken.
Een bijkomstige functie van een singel, die gebruikt wordt om een verkeersweg af te schermen is, dat het sommige vogelsoorten soms dwingt hoger te vliegen, waardoor er onder hun minder verkeersslachtoffers zullen vallen.
Aan de andere kant werkt de singel verkeersslachtoffers in de hand, omdat de vogels vanuit de singel overvliegen. Dit doen ze meestal laag.....
Het gesprek komt op de toestand bij de Brunstingerplassen. Het RIVON is van mening, dat men dit object niet á priori boomloos moet willen maken.
De grootste attentie moet gericht zijn op het weren van het ontginningswater uit het omliggend gebied, dat een grotere bedreiging voor het gebied vormt.

De berk is in sommige terreinen een tijdelijk verschijnsel, dat het beste door begrazing bestreden kan worden. Men moet zich realiseren, dat de heide in Nederland in wezen anthropogeen is, d.w.z. dat wanneer men de begrazing stopt, er een neiging optreedt tot vorming van eiken-berkenbos. Een verandering in beïnvloeding werkt meestal ten gunste van de ontwikkeling van berk, zeker, als die verandering abrupt gebeurt.
Wil men bijvoorbeeld de waterstand in een reservaat verhogen (of verlagen) dan dient dit, gezien het bovenstaande, zeer geleidelijk en voorzichtig te gebeuren.
Wij hebben nu gezien, dat bij successie op hei zich eiken-berkenbos vormt, niet explosief, maar meestal heel geleidelijk. Bij plotselinge opslag dient men zich dan ook af te vragen, wat de oorzaak is. Normale successie is dit meestal nooit. Uitgangspunt van het beheer en het onderzoek moet zijn:
Het milieu zo stabiel mogelijk houden.
In het Dalerveense veen is de strijd tegen de opslag vechten tegen de bierkaai, als gevolg van vervening, brand en ontwatering. E.e.a. door ruilverkaveling versterkt. Dit object moet dan ook maar bos worden.
Een juiste waterhuishouding is o.a. zeer belangrijk in de strijd tegen overmatig opslag in heideterreinen. Ieder reservaat dient een eigen waterhuishouding te hebben, die door een hydroloog is opgezet. Als voorbeeld kan hiervoor genomen worden de Helenaveense Peel.
Ook hierbij geldt de stelregel: Beheren vanuit het centrum. In het Meerstalblok, bijvoorbeeld, ziet men de berken langs de randen groeien. Men moet nu nagaan of er een tendens is, dat de centrale 65 ha vollopen met deze berken. De waterhuishouding dient zó geregeld te worden, dat er vanuit het midden een trapsgewijze opstuwing tot aan de lage buitenkanten is. Dit dient bijzonder voorzichtig te gebeuren. Het is haast milimeterwerk.
In het object de Witten zijn nog geen problemen, wat betreft opslag, aanwezig. Men ziet algemeen, dat juist op uitdrogend veen de berkenopslag het hevigste is. Daar deze opslag nog eens extra uitdrogend werkt door verdamping, is het om hydrologische redenen gewenst de berken te verwijderen. Dit is over het algemeen een geweldig werk, waarbij men in de verleiding komt 2.4.5 T-ester toe te passen, aangezien het reeds geprobeerd is, alles via mechanische methoden te lijf te gaan. Wellicht kan beweiding nog uitkomst brengen. Neemt men echter zijn toevlucht tot de toepassing van chemische middelen, dan moet deze toepassing zo locaal mogelijk zijn; nooit bladbespuitingen verrichten. In principe horen in een reservaat eigenlijk geen werkmethoden met

bestrijdingsmiddelen thuis, maar door de omstandigheden wordt de beheerder soms wel gedwongen tot deze tegennatuurlijke gang van zaken. Deze bestrijdingswijze moet dan ook tot de berken beperkt blijven en dan in de toepassingsvorm van 2.4.5 T-ester-pasta, of ammonium sulfamaat op de stobbe.
Het blijft riskant, want over de nevenwerkingen van deze middelen is maar weinig bekend. Het bosbouwproefstation heeft gegevens over afbraakproducten, d.m.v. proeven verkregen. De oorzaak van alle ellende en verstoring is te zoeken in het feit dat deze (verstoring) in Drente optimaal is door de invloed van het grote aantal ruilverkavelingen door de veranderingen, teweeggebracht door de waterschappen en in eerste instantie door ontginning en vervening.
Overigens, wanneer men ziet, dat de jonge berken, ondanks het maaien ieder jaar toch weer terugkomen, dan is in het algemeen hier sprake van een natuurlijke gang van zaken en wordt kennelijk niet de bij het terrein passende methode toegepast. Deze methode moet van terrein tot terrein worden aangepast.
Soms zal beweiding de juiste aanpak zijn. Daar het niet mogelijk is, op alle te begrazen terreinen een eigen schaapskudde samen te stellen, wordt gedacht aan een "mobiele" kudde, die als beheersmaatregel kan worden ingezet, waar zulks noodzakelijk is.
Is in het Westerhult het berkenprobleem ook acuut, bij de Brunstingerplassen is het de wilgenopslag die het terrein bedreigt. Voorgesteld wordt, om door het oppervlakkig en dicht zaaien van mais en dit als groenvoer te maaien en af te voeren, de grond uit te mergelen, zodat de wilgen hier geen goede voedingsbodem meer vinden.

2. Verjonging van heidevegetaties.

a. Probleemstelling.

Algemeen wordt aangenomen, dat heidevegetaties op veen niet behoeven te worden verjongd door middel van branden, maaien en/of plaggen. Ook bestaat de mening, dat dopheidevegetaties op een min of meer venig substraat op zandondergrond niet behoeven te worden verjongd door middel van branden, zelfs geen aanbeveling verdient. Het afplaggen zou wel regelmatig en op kleine schaal moeten plaats vinden.
Hoe staat het nu met het beheer van heidevegetaties op zandverstuivingen? Dient hier verjonging plaats te vinden door middel van branden en maaien, of kunnen deze veelal uit mozaiekstructuren bestaande vegetaties aan hun lot worden overgelaten, waarbij ervan uitgegaan wordt dat de houtopslag wordt weggehaald. Wat is ten aanzien van het punt verjonging de behandlingswijze van kraaiheidevegetaties? Objecten, waarbij deze vragen een rol

-spelen-

spelen zijn onder andere Terhorsterzand en Brunstingerplassen.
Hoe staat het RIVON ten opzichte van slagmaaien, c.q. maaien en afvoeren van struikheide in vergelijking van branden?
Er treden de laatste jaren ernstige aantastingen van struikheide door het heidehaantje op. Geeft deze bedreiging geen aanleiding tot het overgaan naar een kortere omloop dan bijvoorbeeld 12-15 jaar van struikheidevegetaties.

b. Behandeling.
Wil men heide verjongen, dan kan men kiezen tussen:
a. nietsdoen, doch de bovenlaag verschralen, of
b. diepploegen en met zaaien overnieuw beginnen.
Op ornithologische gronden voelt men het meeste voor de eerste methode, waarbij men sommige stukken heide rustig kan laten degenereren.
Men moet bij deze behandeling wel goed onderscheid maken tussen de terreinen die vroeger bouwland of grasland geweest zijn. Wat bouwland geweest is kan met de ploeg bewerkt worden, doch wat grasland was dient de verschralingsbehandeling te ondergaan.
Bij de verjonging van heide blijkt de opslag van wilgenroosje een probleem te zijn. Meems deelt mede, dat hoewel in het begin goede resultaten bereikt schenen te worden na het opbrengen van gemaaide hei op 60 cm geploegd jong bouwland, later het heidehaantje grote schade aanrichtte, waarna tenslotte sterke opslag van Wilgenroosje optrad, vier jaar na de behandeling. Volgens Modderkolk komt het heidehaantje bij voorkeur op deze percelen, waarna er storingsplanten gaan groeien. Het RIVON meent, dat deze methode wellicht een te hoog tempo vertegenwoordigt en geeft de voorkeur aan het verschralen over langere termijn. Dit gebeur door maaien en afvoeren, waarna na enige jaren het beheer geheel op de hei gericht kan worden.
De ervaringen op dit gebied zijn nog maar van zeer korte tijd (± 10 jaar). Sommigen zijn van mening, dat het heidehaantje alleen voorkomt op hei, die ouder dan 5 jaar is, doch anderen achten niet de leeftijd van belang maar de hoogte van heide en strooisellaag.
Wanneer nu de heide op het gewezen bouwland eerder aangetast wordt door het heidehaantje is het dus zaak deze heide door maaien (beter dan branden) kort te houden en het maaisel af te voeren. In Noord Brabant experimenteert men met verschillende soorten bemesting bij afgeplagde hei.
De beste resultaten werden verkregen met schapenmest.

-De-

De Kraaiheidepercelen beter nooit branden aangezien deze maatregel de planten finaal vernietigt. Overigens is het gewenst in dergelijke percelen meer Permanente Quadraten aan te leggen, teneinde de waarnemingen aan een exacte controle te verbinden. De vraag wordt gesteld, hoe het in dit opzicht ervoor staat met de Dopheidevegetatie. Het RIVON adviseert niet branden, maar afplaggen.
Wat betreft de overgang van Dopheide naar Struikheide (bijv. Zuidhijkerzand) meent van Leeuwen, dat men de successiestadia niet van te korte duur moet zien en dan ook niet te snel conclusies moet trekken of deze dan wel gene soort de overhand krijgt. Wat het beheer betreft: in deze laatste gebieden kan men de slagmaaier gebruiken of voortdurende beweiding door schapen toepassen. De slagmaaier heeft het nadeel, dat het strooisel blijft liggen, terwijl de trillingen wellicht bodemverdichtend werken. Deze verdichting door trilling is overigens het sterkst bij droog weer en het minst bij matig vochtig weer.
Eventueel kan bij het maaien een balen-pers gebruikt worden, waardoor afvoer vergemakkelijkt wordt. Naar aanleiding van deze discussies komt het essentiële probleem van de beheersplannen ter sprake. De moeilijkheid hierbij is, dat bij het beheer van natuurreservaten het "Fingerspitzengefühl" van de betrokken beheerder zeer belangrijk is, terwijl men bij het opstellen van een beheersplan gedwongen wordt "zwart-wit" te denken en zich ook zodanig uit te spreken.
Daarbij kan het zijn, dat zeer gedetailleerde beheersmaatregelen de "doodsteek" zijn voor een reservaat.
Voor toekomstig beheer is notitie van al hetgeen gebeurd is belangrijk. Continuiteit van beheer is essentiëel. Afwijking van een beheersmaatregel moet bewust geschieden en gemotiveerd zijn. Het beheersplan moet de waarborg vormen voor de continuiteït van het beheer.
Beheerstechniek is vrijwel niet aan te leren. Hier geldt slechts: de juiste man op de juiste plaats.
De omloop van heide is een voorbeeld van de aanwending van dit "Fingerspitzengefühl". Er is hier zoveel variatie, die voor een groot deel afhankelijk is van de grondsoort, dat men alleen door juiste waarneming en intuïtie de goede termijn kan stellen.

3. Eurofiëring voedselarme plassen.

a. Probleemstelling

De in de heideterreinen liggende voedselarme plassen staan voortdurend aan de bedreiging bloot, voedselrijker te geraken, òf door guanotrofiëring òf door invoer van voedselrijk water via waterlozingen.
Voor het object Kraloërheide, met name voor de Benderse plassen is dit een grote zorg. Het verlanden van deze plassen met o.a. Pitrus is mede het gevolg van deze voedselverrijking, maar dit heeft uit algemeen natuurwetenschappelijk oogpunt bezien nog meer kwalijke gevolgen.
Voor het object Kraloërheide zou ook aan de orde kunnen komen het jachtbeleid in verband met de grote betekenis voor het waterwild, o.a. ganzen.
Dient het jachtvrij maken van dit object niet te worden overwogen en kan het jachtvrij maken van dit gebied juist guanotrofiëring oproepen?
In verband hiermede speelt de recreatie wellicht mede een rol om tot een rustgebied te komen. Ook de aanwezigheid van wegen is dan uit oogpunt van rust een factor van betekenis.
Een ander probleem met betrekking tot het beheer van heideplassen is de recreatie; in dit geval toe te spitsen op de Kralose plassen, waar door kinderen wordt gespeeld. In hoeverre verdragen deze plassen een bepaalde recreatie en in hoeverre is beheerstechnisch hieraan iets te doen? In verband met het recreatieprobleem valt een bezoek aan het object Havelterberg te overwegen.

b. Behandeling.

Besloten wordt, dat een bezoek aan de Benderse plassen essentiëel is.
Hier wordt de eutrofiëring teweeggebracht door zowel de toevoer van voedselrijk landbouwwater als kolonies kap- en zilvermeeuwen, waardoor de le plas reeds geheel dicht zit met pitrus. Opmerkelijk is, dat de grote toename van kapmeeuwen hier pas goed begon, toen de heiden werden ingekrompen en de landbouwgronden er omheen toenamen. Zowel op deze landbouwgronden als op de vuilnisbelten van de VAM kunnen zij gemakkelijk foerageren.
Wat het landbouwwater betreft, moet naar een andere oplossing gezocht worden. Nu stroomt de afwatering door het reservaat. Dit heide-stroompje kan het landbouwwater niet verwerken, met als gevolg opstuwing, dat weer bezinking veroorzaakt in de plassen, die gradueel dichtgroeien.
Men zou dit kunnen opvangen door een perceel boven (strooms) de plas

-als-

als vloeiveld in te richten, doch het water zal eutroof blijven.
De vraag is, of het zin heeft dit gedegenereerde ven te redden, of dat het beter is, elders een nieuw ven te graven.
Ornithologisch gezien, zijn de huidige plassen echter zeer belangrijk (ganzen) en zou uitbaggering zin hebben.
Alle pogingen dienen in het werk gesteld te worden om de ca. 5.000 broedparen kokmeeuwen kwijt te raken. Hiertoe moeten fouragemogelijkheden ontnomen worden (dit is vrijwel ondoenlijk) en de broedgelegenheid te niet gedaan worden, wat wel mogelijk is. Hiertoe dienen de pitruspollen weggehaald en de eilandjes geslecht te worden. Het wegmaaien bij ijs (hoogwater) van de pitrus heeft weinig effect.
Tevens is het zaak, wanneer er toch nieuwe plassen zouden worden aangelegd, te vermijden dat er eilandjes ontstaan. De betreding van de Kralose plassen en omgeving blijkt bij nader inzicht toch gering te zijn.
Het meeste wordt deze teweeggebracht door de schaapskudde.
Tocht dient gesteld te worden, dat wanneer de rust in het reservaat bedreigd wordt door recreanten, deze laatste uit het reservaat geweerd moeten worden. In welke mate kan het Littorellion recreatie verdragen?
Op deze vraag (Modderkolk) kan geen antwoord gegeven worden, dat op iedere situatie van toepassing is. In sommige gevallen (bijv. IJzeren Man bij Vught, ven bij Oisterwijk) heeft recreatie een gunstige invloed op het Littorellion uitgeoefend.
Wel dient de Agrostis canina, die vnl. groeit aan de oostoever van de plassen verwijderd te worden.
Aanbevelenswaard is overigens de stukken Kralosche Heide welke bij het Staatsbosbeheer, resp. Natuurmonumenten in eigendom zijn, als één object te beheren. In het object Havelterberg zijn paden gekomen door recreatie juist in de orchideeënrijke heide. Dit is onjuist beheer. Deze percelen dienen afgesloten te worden, en het stelsel van paden aan het voorkomen van bijzondere vegetatie aangepast te worden. Een vegetatiekaart van dit gebied is daartoe onontbeerlijk. Het RIVON noteert dat deze kartering urgent is.
Soms heeft beperkte betreding een gunstig effect op de vegetatie.
Aangezien men slechts reëel kan zijn en inziet, dat volstrekte afsluiting onhaalbaar is, ziet men deze betreding door enkelen op verboden plekken, als regulatie, dan ook niet als een ramp. De 5 paden, die het gebied nu ontsluiten zijn dat echter wel.

-Terloops-

Terloops komt nog even de Balloërheide ter sprake. De oude hei degenereert en er groeit volop gras en bochtige smele. Deze hei te verjongen is een noodzaak. Het militair gebruik, zolang er tenminste geen rupsvoertuigen of ander zwaar materiaal ten tonele verschijnen, is te combineren met het inzetten van een (mobiele) schaapskudde als beheersmaatregel t.b.v. verjonging.

4. Blauwgraslanden.

a. Probleemstelling.

Ten aanzien van het beheer van (blauw-)graslanden zijn of komen de volgende problemen aan de orde. In het stroomdallandschap "De Drentsche A" komt aan de orde de aanleg van fiets- en voetpaden door stroomdalen. Het is van belang inzicht te krijgen wat betreft de tracering en het te gebruiken materiaal voor deze paden, mede voor noodzakelijke ophoging in het terrein.

Op welke percelen grasland kan eventueel het beweiden met paarden (ponies) worden toegelaten? Is er een norm te stellen met betrekking tot het aantal stuks vee van verschillende soorten, dat per hectare nog aanvaardbaar is uit natuurwetenschappelijk oogpunt?

Uiteraard zijn hier meerdere typen grasland in het geding.

Een bezoek aan het reservaat Broeklanden aan het Oostervoortsediep is wellicht van belang teneinde de vegetatiekundige aspecten nader te bezien. Na verwerving en uitvoering van waterschapswerken is kennelijk een ernstige verstoring van het milieu opgetreden.

Voor het object de Reitma is van belang te spreken over de aanwezigheid van de vele elzensingels langs de perceelsgrenzen. Langzamerhand worden de elzensingels hoger en dichter, zodat voor de smalle percelen de singels een wellicht belangrijke milieufactor gaan vervullen.

Wat is de behandelingswijze van dergelijke elzensingels?

Een belangrijke zaak is voor de nabije toekomst in Drente de gehele beheersproblematiek van de weidevogelreservaten. Aan de zijde van het consulentschap bestaan hiermee nog weinig ervaringen. Stellig heeft men in andere delen van ons land waardevolle ervaringen opgedaan.

De volgende vragen zijn van belang, uitgaande van verpachte graslanden:

1. Welke voorwaarden dienen in het pachtcontract te worden gesteld?
2. Wat is van grotere betekenis voor een weidevogelgebied, beweiden of hooien?
3. Wellicht zijn beide maatregelen (onder 2 genoemd) van belang: welke zijn dan de eventueel te hanteren normen?

b. Behandeling.

Het doen beweiden van blauwgraslanden is beter dan niets doen, waarbij men op die plekken waar men niet bij kan komen, zou kunnen maaien.
De beweiding kan geschieden door paarden (bijv. Poolse hitten).
Aangezien deze selectief eten moet men het beheer complementeren met maaien en andere beheersmaatregelen. Dit laatste zou op niet maaibare plaatsen kunnen bestaan uit het vormen van elzenbos.
Hooien kan eventueel, doch dit zou betekenen, dat een speciale functionaris moet worden aangesteld om het bedrijf te voeren. Tevens is afvoer en afzet een probleem. De blauwgraslanden zullen ter plaatse nog bekeken worden.
T.a.v. de fietspaden wordt gesteld , dat deze niet langs hoogtelijnen moeten worden aangelegd.

De elzenbegroeiing in de Reitma kan verrijkend werken op de bodem, nl. door stikstofbinding. Deze verrijking van het milieu is ongewenst.
Om een juiste beheersvorm van de elzensingels te krijgen moet men beginnen, zich af te vragen, waarvoor deze dienden. Het blijkt dat ze regelmatig gekapt werden voor kachel- of werkhout. Hoe komt het nu echter, dat er in de singels toch zeer oude bomen (80-100 jaar) staan?
Dit landschappelijk zeer fraaie effect werd toevallig bereikt, doordat niet de hele singel gekapt werd. Het kappen door de boeren geschiedde niet systematisch. Dit beheer moet thans voortgezet worden. Kappen met inachtneming van een onregelmatig patroon. Het kappen dient ook te geschieden als de ondergroei daardoor geschaad zou worden. Jong hout laten doorgroeien.
Het beheer van de blauwgraslanden is primair en het beheer van de elzensingels moet daaraan aangepast worden. Men moet er dus niet op uit zijn, een elzenbos te bouwen.
Vroeger ondergingen de graslanden een zekere bemesting door het overstromen van het diepje en door de (lichte) schapenbeweiding.
Thans zijn de pieken van overstroming door de Elperstroom door het inrichten van waterhuishouding weggevallen. Als er vroeger inundatie optrad, stond het gehele gebied onder water. Dit is ook het geval bij de Broeklanden van het Oostervoortse Diep, hoewel de verstoring hier sterker is (pitrus!).
De Reitma is nu echter gestabiliseerd, het wordt als eenheid behandeld.
Het gevaar van verschraling is evenwel aanwezig. Opvallend is dit jaar (1968) de explosie van de Kale Jonker in diverse percelen.

-Wat-

Wat betreft de speciale regelingen o.a. pachtcontracten, betrekking hebbende op terreinen, die als weidevogelreservaten worden aangemerkt, het volgende:

1. Tussen 15 maart en 15 juni niet beweiden.
2. Vóór 15 juni niet slepen, maaien, rollen, etc.
3. In voorjaar geen mechanisch gebruik.
4. Geen jongvee voorweiden, want het vernielt het meeste, melkvee minder. Extensieve beweiding door melkvee.
5. Voorweiden is uitstekend, want de boer komt dan later aan het maaien en tevens is tegen de broedtijd het gras mooi kort.
6. In vogelgebieden zoveel mogelijk variatie tussen hooien en weiden aanbrengen.
7. Niet verpachten is slechter dan wel. De boer moet een rol in het geheel blijven spelen, alleen, het huidige intensieve gebruik is verkeerd. De moeilijkheid is echter, dat men aan verschillende boeren moet verpachten. Het gebruik moet in grote lijnen doorgaan op de voet, zoals het vroeger geweest is.
8. Kuilvoermaaien is het gevaarlijkste voor de vogels.
9. Wanneer het reservaat niet groot genoeg is, moet terdege rekening gehouden worden met de gang van zaken rondom dat reservaat.

Cats stelt de vraag of het jaarlijkse maaien wel nodig is, als een gebied tot weidevogelreservaat bestemd is. Timmerman antwoordt, dat de vegetatie bij niet-jaarlijks maaien zal veranderen en dat daardoor sommige weidevogelsoorten, zoals bijv. de kwartelkoning, zullen verdwijnen. Londo meent, dat bij 50% maaien een veilige toestand gehandhaafd kan worden. Men kan dan zowel weidevogels houden als een vegetatiekundig juist beheer voeren. Soms kan inderdaad om de 2 of 3 jaar gemaaid worden, doch dit is een aangelegenheid die zeer aankomt op het juiste oordeel van de beheerder, aan diens "Fingerspitzengefühl".

5. Beheer Petgaten.

a. Probleemstelling.

In het CRM-object Petgaten te Wapserveen zijn de volgende problemen aan de orde:

Terwille van het handhaven van verschillende verlandingsstadia zal het noodzakelijk zijn regelmatig verlande petgaten uit te baggeren.

Welke petgaten moeten hiervoor worden uitgekozen, hoeveel en in welke frequentie dienen deze te worden uitgebaggerd?

-Enkele-

Enkele legakkers worden jaarlijks gemaaid, gehooid en het gewas wordt afgevoerd. De werkzaamheden geven echter een aanzienlijke rustverstoring ten aanzien van min of meer zeldzame vogelsoorten, zoals purperreiger, enz.
Is het wenselijk om met deze werkzaamheden door te gaan of dienen wellicht meer of minder legakkers te worden gemaaid. Is overigens het jaarlijks maaien van de dikwijls ruige begroeiingen wel noodzakelijk, is éénmaal per vier jaar niet voldoende? Kan afbranden ook worden toegestaan?
Hoe dient de behandeling te zijn van riet- en broekbosvegetaties in dit object? Ook hier zal toch moeten worden ingegrepen?
Bij dit reservaat kan het jachtvrij maken van deze gronden met eventuele bufferzones worden betrokken. Zijn bufferzones bij dit gebied van wezenlijk belang, welke afmetingen?
Hoewel een object van geheel andere aard kan het volgende hier wel ter sprake komen, namelijk houtopslag in het reservaat Hoornsche Bulten.
In dit kwetsbare en natuurwetenschappelijk belangrijke object ware uiterst zorgvuldig maatregelen te overwegen alvorens tot uitvoering wordt overgegaan.

b. Behandeling.
Na kort overleg wordt besloten dit probleem van de agenda te schrappen en weer ter sprake te brengen, wanneer in 1969 de Heer H.Leys (RIVON) zijn onderzoek inzake het beheer van Petgaten heeft afgerond.

6. Beheer van bossen.

a. Probleemstelling.
Aan de zijde van het consulentschap is nog onduidelijk het beheer van elzenbroekbossen in al de verscheidenheid. Dienen deze bossen als hakhout te worden geëxploiteerd of kan een dunning plaats vinden tot wat meer permanent opgaand elzenbos. Eén en ander zal afhankelijk zijn van het type elzenbroekbos, maar voor de navolgende reservaten is dit toch wel een probleem.
Bosje Bloemendaal, Westerveentje bij Hijken, Zure Venen bij Ansen en 't Helveen bij Lhie.
Bij dit punt hoort ook het laten ontstaan van moerasbos in het Stroomdallandschap de Drentsche A. Voor welke typen terreinen en voor welke oppervlakten kan ontwikkeling van moerasbos tot stand worden gebracht, mede in aanmerking genomen zoologische en ornithologische aspecten. Voor wat betreft het CRM object Schoonloërstrubben wordt gestreefd naar een duurzame instandhouding van dit opgaand eikenbos. De vraag rijst hoe de overgangen van bos naar heide, gekenmerkt door eikenhorsten, moeten worden beheerd. Voor een gedeelte is getracht door middel van een slagmaaier de heide te verjongen,

-terwijl-

terwijl als proef enkele eikenhorsten zijn afgehakt met de bedoeling na te gaan hoe deze horsten zich verjongen.
Kan deze behandeling worden voortgezet?
In dit verband kunnen ook de Zeijerstrubben worden bezien. Een apart probleem betreft de instandhouding van de Zweedse Kornoelje. Ook voor het CRM-object Odoornerdennen geldt het duurzaam instandhouden van het gemengde en gevariëerde bostype. Niettemin voltrekken zich langzamerhand veranderingen. Hoewel niet op korte termijn is het van belang bij het in behandeling zijnde beheersadvies zich te beraden op de verjonging van oud opgaand grovedennenbos, dat plaatselijk de neiging heeft, namelijk op opgestoven gedeelten, over te gaan in eikenbos, maar elders op uitgestoven gedeelten, treedt helemaal geen verjonging op. Hoe dienen deze typen te worden behandeld.

b. Behandeling.
Het zich ontwikkelend eikenbos kan als hakhout worden beheerd, maar ook tot opgaand bos worden opgeleid.
De geëigende exploitatievorm voor de elzenbroekbossen is hakhoutcultuur, althans op de hogere delen. In de lager gelegen stukken kan men opleiden tot opgaand bos. Is er overgang van voedselarm naar voedselrijk te verwachten dan kan men een differentiatie van de gradiënt verwachten.
Londo geeft hierop als commentaar, dat hij nog nooit ergens een begroeiing in hakhoutpercelen heeft gezien, die door het uitvoeren van hakhoutcultuur rijker of gevariëerder was, derhalve helt hij over, om het hakhout (elzenbos) maar te laten doorgroeien en door de wind te laten vellen; zijns inziens is het geen bezwaar indien de gehele percelen in elkaar klappen.
In het begin kan men in het hakhout de vele stammetjes wat dunnen, later wanneer ze dikker geworden zijn, mogen ze rustig omvallen. Dit is een unieke behandeling van bossen in Nederland. Het rooien door de wind is een verschijnsel dat geheel thuishoort in gematigde streken.
Het weghalen van dode bomen is funest. Dit moet onderstreept worden.
Natuurlijk is het bekend, dat de beheerder ervan beschuldigd zal worden, een janboel in zijn objecten te maken of althans te tolereren.
Maar men moet zich ervan bewust zijn, dat men voorzien van voldoende wetenschappelijk inzicht, zich juist een dergelijke "rommelzooi" kan permitteren.
In entomologisch opzicht is elke vorm van boscleaning nadelig, dus ook voor vogels. In hooilanden waar persé elzen willen groeien moet men niet tegen heug en meug willen maaien.
De eikenstrubben, de verjonging van de horsten en het probleem van de Zweedse kornoelje zullen in het veld besproken worden.

7. Agenda.

De agenda van de te bezoeken terreinen wordt als volgt opgesteld:

Dinsdag 15-10-'68	1 Mensinge
	2 Drentsche A
Woensdag 16-10-'68	1 Meerstalblok
	2 Odoornerdennen
	3 De Witten
Donderdag 17-10-'68	2 Schoonloërstrubben
	3 Hoornsche Bulten
	4 Reitma
Vrijdag 18-10-'68	1 Kraloërheide
	2 Zure Venen
	3 Havelterberg

II. Verslag van besprekingen dd. 15/X/68.

Aanwezig: Mej.M.Trommel en de Heren Boer Leffef, Cats, Goossens, Ten Kloos-ter, Londo. Modderkolk, Schroevers, Timmerman, De Vroome en Van Wijngaarden.

1. Broeklanden aan het Oostervoortse Diepje.

Van dit botanisch en ornithologisch zeer gevariëerde terrein is ± 33 van de 40 ha. eigendom. Door"verbetering" van het Diepje in het kader van een ruilver-kaveling werd het terrein te nat en staat nu ook vol met pitrus.
Getracht zal moeten worden de toestand van voor de ruilverkaveling te benaderen. Dit kan men bereiken door de waterstanden te verlagen, hoe-wel een zekere opstuwing van water in het winterseizoen, zodat hier en daar water op het land staat en er kopjes van groen droog blijven, gun-stig is voor het bevorderen van het overwinteren door ganzen. In het voorjaar mag het water dan weer voorzichtig zakken.
De kern van het gebied moet dienen als rustgebied (o.a. voor vogels). Op de verpachte stukken mag tussen 15 maart en 15 juni geen vee geweid worden. Voorts moet het gebruik van bestrijdingsmiddelen en korrelmest verboden worden. Stalmest is dan te wensen.
Vooral dienen jakkerende honden geweerd te worden.
De sloten kunnen uitgegraven worden en van alle ruige percelen kan b.v. om de twee jaar een stuk gemaaid worden. Een enkel stuk hiervan kan men laten staan.
Voor het veentje aan de overzijde van de weg geldt: "niets aan doen"!
De Bruine Kiekendief broedt erin. Overigens kan dit beheer gunstig zijn voor de otters. Over het algemeen kan het RIVON accoord gaan met de door het consulentschap voorgestelde beheersmaatregelen.

2. Hazematen - Lieverense Diep.

Eén van de problemen is hier: moet men het terrein laten overstromen, door het,als gevolg van lozing door de aardappelmeelfabriek in Smilde, vervuilde water of niet?
Bij nadere beschouwing blijkt hier weinig aan te doen te zijn, maar er is goede hoop, dat de fabriek over ongeveer twee jaar zal sluiten.
Het rietmoeras zal gehandhaafd moeten blijven om zijn ornithologisch en entomologisch belang. Het gehele stuk (1½ ha) dient gemaaid te worden waarbij men moet oppassen, dat Typha en andere (belangrijke) soorten blijven bestaan.

3. Monsingeo.

Hier worden bomen door de wind, met name in oude beukenopstanden geveld. Dit is een natuurlijke gang van zaken, die men hier ook rustig kan toestaan. De windworp is een goede zaaibodem voor opslag, die zeker als er grote gaten ontstaan in de houtopstand van liever-lede deze lacunes weer zal opvullen.
Het terrein is interessant door de aanwezige bijzondere zwammen.

4. Zeijer Strubben.

Het beheer van dit object moet gericht zijn op het handhaven van de Zweedse Kornoelje. Het publiek dient dan ook geen toegang te hebben tot die stukken, waarin deze plant groeit. Het pad echter, zal wel als zodanig door het beherende personeel dienen te worden gebruikt, aangezien dit de voor het milieu noodzakelijke voorwaarde is.
De Zweedse Kornoelje is een plant van ijle, open bossen en daarom zou een micro-opname nuttig zijn om te kijken, wat het effect van kappen is.
Er bestaat een kartering van de Zeijer Strubben door Ir.Stapelveld.
Op basis daarvan en als vergelijking zal er, met het RIVON samen, zo mogelijk in juni 1969 een nieuwe kartering opgezet worden.
Voorts dient er in dit object het paddenstoelplukken sterk te worden bestreden. Dit probleem wordt overal overigens onvoldoende onderkend. Het is een uitstekend onderwerp voor het Technisch Overleg. De in dit object eveneens voorkomende Zonnedauw zal ook profiteren van de beschermingsmaatregelen ten behoeve van de Zweedse Kornoelje.

5. Drentsche A (landschapsreservaat)
a. Kappersbult.

Het plasje, dat ingesloten ligt, tussen dijk en Kappersbult in, moet zo gelaten worden, waarbij het bosje om de plas heen wel uitgebreid kan worden. Het is een voortreffelijk otterbiotoop. Om deze nog gunstiger te maken zou men ruigtehopen kunnen aanleggen. Vee moet dit plasje met directe omgeving niet kunnen bereiken.
Wanneer het water iets opgezet wordt, zal er een prachtig moeras ontstaan tussen de dijk en het plasje, waar zich op den duur bos zal ontwikkelen. Aangeraden wordt de binnenhelling van de dijk zo flauw mogelijk te maken en zelf geheel in beheer te nemen. Begrazing is vrijwel alleen mogelijk als de strook langs de dijk ter beschikking staat.
Deze begrazing door b.v. ossen of paarden, dient extensief te zijn,

- zodat -

zodat de hoger gelegen delen kort gevreten worden en de lagere gedeeltelijk beweid worden.
Hier en daar mag zich moerasbos ontwikkelen, liever in de zuidelijke streek dan bovenstrooms. Het zuidelijk stuk is ook het meest geschikt voor paarden. Deze kunnen ook goed aan de oostoever terecht.

6. Voormalige polder Nijenhuis (Gat van Duursema).

Het blijkt dat de parallelsloot, die voor ontwatering moet zorgen en de daarbij behorende dijk veel verder oostelijk zijn gelegd, dan in het oorspronkelijke plan was aangegeven. Dit maakt het landschapsreservaat, wat de westoever betreft moeilijk te beheren. Voor behoorlijke beweiding door b.v. paarden, is de strook, westelijk van de A op verschillende plaatsen vrij nauw. De achter het benzinestation gelegen plas zal een trekpleister voor recreanten worden. Dat is in dit gebied niet gewenst. Aangezien nu het benzinestation zelf ook al niet één van de fraaiste elementen in het landschap is, wordt aangeraden, door middel van beplanting zowel het station aan het oog te onttrekken, als de plas van de weg te isoleren.
Het visrecht op de plas niet verpachten. Laat hier maar een natuurlijke ontwikkeling plaatsvinden.

7. Zeegser Duinen.

Het advies luidt hier: in het ven de Pitrus-pollen maaien, zodra de Kokmeeuwen zich vertonen, waarbij echter opgepast dient te worden, dat de vestiging van Zwarte Sterns niet verstoord wordt. Dezo kolonie zou wellicht nog gunstig beinvloed kunnen worden, door het maken van kunsttillen (vlotjes met wat vegetatie erop).
De ontwikkeling van de verhouding kokmeeuwen - zwarte sterns goed in de gaten houden.
De recreatie heeft hier wel een zekere invloed. De vogels wennen echter gauw aan het lawaai en als mensen blijven staan om te kijken, is dat niet zo erg. Tot alle prijs moet echter voorkomen worden, dat de mensen tot het ven doordringen. Ze moeten beperkt worden tot het wandelpad.
Eventueel kan men om educatieve redenen een waarnemingstoren voor het publiek bouwen.

8. Westerholt.

Hier groeit in de heide, die vroeger bouwland geweest is, opslag van geoorde wilg, kruipwilg en berk. Het ernaast liggend perceel is altijd hei geweest en vertoont nauwelijks opslag.
Het plan bestaat, om het omliggend grasland weer tot heide om te vormen, waarbij de moeilijkheid optreedt, dat deze keileembodem zich zeer moeilijk laat verschralen. Dit verschralen kan het beste gebeuren door het als hooiland te gebruiken, waarbij natuurlijk de afvoer na het maaien een noodzaak is.
Wellicht kan men ook tijdelijk schapen weiden; dit zou het effect kunnen hebben, dat er na een paar jaar geen opslag meer groeit; dit houdt dan wel in, dat het perceel omrasterd wordt.
De bodemgesteldheid dient door middel van grondmonsters te worden nagegaan. Hieruit zou misschien kunnen blijken, dat afplaggen zinvol zou kunnen zijn.

III. Verslag van besprekingen dd. 16/X/'68.

Aanwezig de heren Boer Leffef, Goossens, Ten Klooster, Londo, Modderkolk, Timmerman, Van Wijngaarden en Zandstra.

1. Odoorner dennen.

Hier ziet men dat het heideareaal kleiner wordt door vliegdennen, terwijl ook de Molinia opdringt. Door deze Molinia is dit terrein in entomologisch opzicht arm. De hei is belangrijker, vooral de hei, die veel verschillende elementen bezit.
De Molinia-ontwikkeling kan wellicht gedeeltelijk tegengegaan worden door het stopzetten van de afvoer van landbouwwater naar de hei, door de aanleg van een dam. Dit water beïnvloedt namelijk sterk het grondwaterpeil met als gevolg Molinia. Anderzijds geeft een gedeeltelijke overstroming met voedselrijk water in het oligotrofe milieu (Nardo-galion) interessante randsituaties. Het gevaar zit echter in het feit, dat een dergelijke plek zich als een inktvlek kan uitbreiden.
De plaats van de dennen (die zich hier overigens niet verjongen) zou op den duur moeten worden ingenomen door eiken, die hier ook thuis horen.
De dode bomen kan men laten staan ten behoeve van de vleermuizen.
Kleine nestkasten van houtbeton kunnen hierbij gunstig werken. Overigens is wel te vrezen, dat, als de dennen helemaal zouden verdwijnen, er een verarming op entomologisch gebied is te verwachten.

- Moet -

Moet de singel gehandhaafd blijven?

Het is een feit, dat hoeluwer het is, hoe meer kans er bestaat dat berkenopslag zich ontwikkelt. In ieder geval dient de singel in toom gehouden te worden, zodat deze zich niet kan uitbreiden en moet de bosrand verder teruggebracht worden. De hei kan met de slagmaaier bewerkt worden. Voorts dient het beheer op de Juniperusbegroeiïng te zijn gericht.

2. Meerstalblok.

Hier is het probleem de toenemende opslag over het gehele terrein en speciaal aan de westzijde. Men is hier geheel afhankelijk van hetgeen er gedaan kan worden. In principe zal men vanuit de kern van het reservaat moeten beginnen met de berkenopslag te bestrijden. Dit is te doen door steeds maar te maaien en af te voeren. Als het financieel beter uitkomt kan men ook schapen laten weiden aan de rand waar de oude berken groeien. De bramen en de wilgenroosjes zijn een tijdelijk verschijnsel.
Men vraagt zich af, hoe het met de adders staat in het reservaat; 10 tot 15 jaar geleden kwamen deze vrij veel voor, nu worden ze slechts weinig gezien. Hieraan is waarschijnlijk het publiek schuld, dat de dieren doodslaat waar deze gezien worden. Het is zelfs bekend (weliswaar niet speciaal van het Meerstalblok) dat het personeel van SBB zich schuldig maakte aan het doden van adders. Dit is een zeer ingewortelde gewoonte.
In alle opzichten is het nuttig de kern van het reservaat hermetisch af te sluiten, terwijl aan de randen een vage bebording kan komen. Ook moet in de kern geen vee komen.
Het Meerstalblok is een rustend hoogveen, waarbij een grote stabiliteit in de bovenlaag heerst. Men moet dan ook oppassen, dat men in dit milieu geen dynamiek inbrengt. Ook met het opstuwen van het water dient uiterst voorzichtig te werk gegaan te worden. Dit is milimeterwerk over lange tijd uitgestreken.
Bij wijze van experiment kunnen percelen gekapte berk zó behandeld blijven worden, dat er geen berkenbos komt. Afbranden is hier uit den boze.
De hoofdlozingen van de kern van het reservaat kunnen voorzichtig afgedamd worden, wanneer te veel afvoer van water plaats vindt. Het materiaal voor deze dammen kan gestoken worden uit de turf naast de greppels.

3. Dalerveense Veen.

Hier zijn geen problemen. Het kan zowel gemaaid, beweid, geplagd als ongemoeid gelaten worden.

IV. Verslag van besprekingen d.d. 17/X/'68.

Aanwezig : de heren Boer Leffef, Depari, Goossens, Ten Klooster, Kruizinga, Meems, Modderkolk, Timmerman, De Vroome en Van Leeuwen.

1. Blauwgraslanden in de Reitma.

Nogmaals komt de vraag van de elzensingels ter sprake. Zoals reeds eerder besproken meent men, dat 't beste is, de elzensingels voor het grootste gedeelte, met een omloopperiode terug te zetten, terwijl men, zaals dat vroeger ook ging, hier en daar een mooie dikke laat staan.
Het terugzetten van de singel aan de achterzijde van het reservaat, die als buffer aangelegd is, moet minder vaak geschieden.
Al met al moet de betekenis van de singels als kunstmestwering niet overschat worden. Het betekenisvolle is, dat de singel vaak op een interessante plek van het reservaat staat, nl. op de overgangssituatie. Teneinde deze interessante situatie volledig uit te buiten, en te bevorderen, dat allerlei begroeiing, zoals bv. meidoorn en bramen, er zich in vestigt, kan men de singels het beste beheren als heg en niet als bosje (bossen), dus kappen met hier en daar een boom laten staan.
Het maaien van de blauwgraslanden zelf moet liefst met de zeis gebeuren. Na het maaien kunnen er even nog schapen overheen.

2. Schoonloër Strubben.

De heide hier kan niet gebrand worden en daarom wordt slagmaaien toegepast. De vraag is nu, of de eikenhorsten met dit maaien meegenomen (afgezet) moeten worden of dat men deze moet laten doorgroeien.
Het terrein vertoont een neiging tot dichtgroeien van de hei. Wat men hier nu wil doen, is het tegenwerken van de successie en wel omdat er op entomologisch, ornithologisch en herpetologisch gebied een gunstige ontwikkeling te verwachten is, wanneer men dit doet.
Theoretisch kan men stellen, dat men vanuit de plekken, waar nu nog heide is, de heide moet behouden waarbij in acht genomen moet worden de botanisch zeer belangrijke combinatie vossebes-heide. De horsten kunnen bij dit uitbreiden van het heide-areaal gaandeweg gekapt worden, waarbij men hier en daar enkele zéér oude "knarren" kan laten staan.
De jonge opslag moet weg. Dit eikenhout is ook voor het bedrijf van weinig waarde; het dient dan ook niet als eikenhakhout beheerd te worden.

- Vroeger -

Vroeger lag ook dit terrein op de route van de veedrift van Schoonlo naar de heide. Het voorbij trekkende vee graasde hier en daar wat van de jonge loten, vooral de koeien aten van de eiken.
Later kwamen hier ook schapen. Eén en ander maakte het milieu ook geschikt voor Juniperus. Pas na 1940 vond aan de noordzijde bosvorming plaats.
Als experiment zouden de nieuwe (of nieuw uitlopende)horsten voorbeweid kunnen worden.
Struikheide-vegetaties zijn gebonden aan de zwak-dynamische omstandigheden van zure, sterk organische (humeuze) en relatief droge, gebufferde milieus. Het zwak-dynamische element wordt beheerst door lichte, oppervlakkige brand, beweiding of bemesting bij bovengenoemde omstandigheden.
Nog minder dynamiek verlangen kraaiheide- en bosbosvegetaties, die als schakels tussen struikheide- milieus en arme bosmilieus zijn te beschouwen.
Aan de andere kant van de reeks staat dopheide, deze plant vraagt meer dynamiek dan struikheide en in samenhang daarmee groeit dopheide o.a. zowel op plaatsen waar grondwater actief is, als op pasgebrande terreinen van een droger type, waar later weer struikheide komt.
Aangezien "maaien" een lichte vorm van dynamiek is (zwakker dan afbranden) moet men theoretisch verwachten, dat maaibeheer het struikheidemilieu in de richting van kraaiheide- en bosbesbegroeiingen stuwt. Dit geldt waarschijnlijk vooral wanneer de afgemaaide heide niet wordt afgevoerd, zoals dat bij een slagmaaier gebeurt.

3. Kralose Plassen.

Door de invloed van recreatie groeide de eerste plas vol met sphagnum en sikkelmos. Dit is verwijderd, waardoor er nu weer helder water staat. Het is toch wel zaak, de recreatiedruk hier te minimaliseren, want tevens neemt men aan, dat de Agrostislaag aan de oever, die ook door aanspoeling van mos is ontstaan een indirect gevolg is van recreatie. Deze losgewoelde mosmassa's ontstaan door verstoring door bezoek, zodat naast directe verrijking, het omwoelen van de bodem door bezoekers (toegevoegde dynamiek)de hoofdoorzaak is. Bij wijze van proef zal 1 m^2 in de struisgraszône op de oever worden afgeplagd.

In de tweede plas bevindt zich een massale pitrusbegroeiïng. Deze pollen kunnen deels afgestoken worden.

- De -

De kapmeeuwen kunnen op één ven geconcentreerd worden, als de pitrus weggehouden wordt uit die plassen, waar men de kapmeeuwen niet wil hebben. Nu is de situatie zó,dat zowel guanotrofie door meeuwen als eutrofieëring door landbouwwater in de plassen plaats vindt.
Om dit tegen te gaan, zal men de landbouwsloot zó om moetem leiden en afdammen, dat er geen landbouwwater meer in het ven komt. Valt het ven dan droog, dan kan eventueel met gebruikmaking van een bulldozer, de zaak helemaal schoongemaakt worden. De meeuwen kunnen weggehouden worden als de pitruspollen ook weg zijn. Verder moet men dan alle eieren rapen.
Ook verschillende lage delen van het heideterrein (± 15 ha) worden beinvloed door de leiding van het Noorderveld naar de Ruiner A met als gevolg eutrofiëring.
Hieruit kan maar één conclusie volgen: deze leiding moet een geheel ander tracée krijgen, bv. langs de weg van Wee naar Kralo.
Dit geval zal nader met de heer Ten Hoeve (TZ/NB) besproken en uitgewerkt worden.

V. Verslag van een aantal besprekingen dd. 18/X/'68
Aanwezig: de heren Van Broekhuizen, Depari, Goossens, Ten Klooster, Kruizinga, Van Leeuwen, Heems, Hedderkolk, Timmerman en De Vroome.

1. Brunstinger Plassen.

Dit terrein is tot 1958 gedeeltelijk akker geweest, waarna de hei spontaan teruggekomen is; de struikhei wordt echter flink door het heidehaantje aangetast, terwijl wilgenroosje er massaal groeit.
Wilgenroosje (Epilobium angustifolium) behoort tot de categorie van de "kapplanten" en wel tot die ondergroep, die karateristiek is voor zure, sterk organische (humeuze tot venige) relatief droge, gebufferde milieus. Hun bestaan is afhankelijk van de afbraak van organische stof onder dergelijke omstandigheden.
Deze afbraak kan berusten op het kappen van bos, maar ook op sterke beweiding van uitgedroogd hoogveen, op overdekking van droog veen door mineralen, bv. zand, op vermenging van heidehumus en zand (ploegen van heide) op de invloed van kalk en kunstmest op zure humus (heide-akker) en op een diep in de heide invretende brand.
In de laatstgenoemde gevallen hebben wij in feite niet te maken met een "kap- effect", maar met een "spade- effect". Terwijl het spade- effect in het algemeen veel hogere dynamiek veroorzaakt dan het kap- effect, krijgt men in een zure, door veel humus gebufferdemilieu steeds afzwakking van deze dynamiek tot op het niveau van het kap- effect.

In een situatie als bij de Brunstinger Plassen is het slechts de vraag wanneer de tendentie tot afbraak van de organische stof zal worden vervangen door een hernieuwde opbouw daarvan, onder invloed van heideplanten dan wel van bos.
Beide ontwikkelingen zijn hier gaande. De bosgroei begint hier zeer kenmerkend met wilgen (vnl. Salix aurita en S. cinerea).
Wilgen ook "kapplanten" vormen hier de schakel tussen het wilgenroosjestadium en een bossituatie, welke laatste een nog minder dynamische wereld vormt dan de struikheide, die in principe door lichte, oppervlakkige brand, beweiding en bemesting wordt begunstigd (dus zwakker kap-, respectievelijk spade- effectdan bij wilgenroosje).
Objecten als het onderhavige zijn uiterst waardevol voor het verkrijgen van een beter inzicht in de samenhang tussen plantengroei en milieu, in het bijzonder met betrekking tot de menselijke invloed op dat stelsel.
Zij kunnen daarom niet hoog genoeg worden gewaardeerd!
De beste beheersmethode is hier ongetwijfeld: de zaak rustig aan zichzelf overlaten. Alleen rust werkt ten nadele van de wilgenroosjes en ten voordele van heide en bos. Wil men geen bosontwikkeling,dan zijn de voor heidebegroeiïng gunstige maatregelen, zoals al eerder genoemd: lichte, oppervlakkige brand en beweiding.
Wil men de wilgenroosjes zo snel mogelijk en radicaal laten verdwijnen, dan is de enige oplossing, het volledig verwijderen van alle heidehumus door weggraven of wel tot op de laatste restjes laten verteren of verbranden. Het RIVON zou deze maatregel hier betreuren, behalve in de vorm van een kleinschalig experiment.

2. Zuidhijkerzand.

Dit is een terrein waarin baardmossen voorkomen. Hier is de kwestie surveillance de kern van de zaak. Dit heeft niet alleen betrekking op de bescherming van de baardmossen maar ook op de rijke mycoflora. Het plukken van bv. Kantharellen neemt zulke vormen aan, dat een verbod overwogen wordt. Maar dan moet dat ook te controleren zijn. Overigens is het principieel onjuist om in een natuurreservaat enig element aan bescherming te onttrekken.
In het geval van het naar paddestoelen zoek n is het zaak om naar alternatieven te zoeken in de vorm van plukmogelijkheden elders. Het reservaat moet gaaf gehouden worden. De gedachten gaan (heel voorzichtig) in de richting van het zoeken naar paddenstoelenkweek-mogelijkheden als beheersmaatregel ter bescherming van reservaten. Een kwestie voor een Technisch Overleg.
Op het kraaiheideterrein moet niet gebrand worden, wèl de opslag verwijderd worden. Ook de gemêleerde struikhei/dophei-vegetatie niet branden.

APPENDIX

ENTOMOLOGISCHE AANTEKENINGEN.

door W.J.Boer Leffef

Aangezien van de bezochte terreinen geen entomofaunistische gegevens bekend zijn, konden slechts aan de hand van terreininventarisaties algemene richtlijnen worden genoemd, welke op enkele uitzonderingen na coördineren met de botanische. Hierbij moet echter nadrukkelijk naar voren worden gebracht, dat bij het beoordelen van de entomofaunistische waarde van het terrein uitgegaan kan worden van twee standpunten.

a. Waardebepaling in de huidige situatie waarin het terrein zich bevindt.
b. Waardebepaling van door regulerende maatregelen optredende toekomstige veranderingen in het terreinaspect, hetzij dat hierdoor een verarming (verschraling o.a.) hetzij dat er een verrijking wordt voorgestaan, (gevarieerde vegetatie bv.).

In geval a. kan aan de hand van een zeer gevarieerde begroeiïng worden afgeleid, dat hiermede de entomofauna correleert en soortenrijk zal zijn, ongeacht of deze daarboven nog waardevolle zeldzame soorten bevat. Er kan worden gesteld, dat een dusdanig terrein entomofaunistisch waardevol is.
Aan de andere kant kan ook, al zou het terrein bijzonder arm zijn, de typische entomofauna van bijzondere betekenis zijn en eveneens het predicaat waardevol mogen voeren. Beide situaties doen zich geregeld voor.
De vraag is zullen reguleringen worden toegepast, die aan het terrein een ander botanisch aspect geven? In welk opzicht?
Zullen er als gevolg van de toegepaste maatregelen wijzigingen in de oorspronkelijke begroeiïngen optreden, in welke zin?
Zullen er vegetatietypen verdwijnen of er zich andere (meerdere)gaan vestigen op grond waarvan verarming of verrijking van het huidige entomofauna-bestand optreedt? (geval b.)
Het entomosociologische beheersadvies zal afhankelijk hiervan verschillen van de botanische beheerslijnen.
Een dergelijk geval doet zich voor bij het Meerstalblok. De wilgenroosjesbestanden zijn in dit object botanisch niet interessant, entomologisch betekenen zij een insectensoorten verrijkend element. Iets dergelijks doet zich voor bij de berkenopstand, die het terrein vanuit de rand bedreigt en als zodanig geheel opgeruimd dient te worden, om het kwaad in de wortel aan te vatten.

- In -

In beide gevallen zou een entomofaunaverarming optreden.
Indien een middenweg zou kunnen worden verwezenlijkt, die praktisch uitvoerbaar is en geen te grote financiële consequenties meebrengt, zou dit de voorkeur verdienen.

Een dergelijke situatie doet zich in de Schoonloërstrubben voor. De open stukken tussen de eikenopslag hebben een bijzondere entomofaunistische betekenis. Als "luwe" milieus treden er gunstige oecologische factoren op welke speciaal voor verschillende dagvlinderpopulaties optimaal zijn.
Zij dienen gehandhaafd te blijven, bij voorkeur nog te worden vergroot en vermeerderd.
De gevariëerde vegetatie in de heideterreinen bij de Odoorner Dennen, ontstaan als gevolg van invoer van geëutrofiëerd water, zijn botanisch niet gewenst en tasten het kenmerkende van het milieutype aan. Voor de entomofauna hebben zij echter een soortenverrijkende betekenis.
Voor het overige coördineren de botanische beheersadviezen met de entomologische.
Er moet echter nog naar voren worden gebracht, dat het dringend nodig is van de diverse terreinen een entomofaunistisch overzicht te verkrijgen alvorens de regulerende beheersmaatregelen geheel zijn uitgevoerd.
Eventuele veranderingen in de entomofauna kunnen dan worden gevolgd.
Als zodanig komen voor onderzoek in aanmerking:

Odoorner Dennen
Het Meerstalblok
De Zijerstrubben
De Witten
De Schoonloërstrubben
De Zeegserduinen.

-.-.-.-.-.-